

RADUK INNA. Creation of the research environment as the leading pedagogical condition of forming the preparation of future primary school teachers for self-education.

The article is devoted to the influence of the research environment on the formation of future teachers' readiness for self-education in the future teachers. The views of scientists on the phenomenon of the environment in the vocational training system are analyzed. It is established that realization of certain pedagogical conditions is necessary for the effective formation of students' self-educational competence, such as: creation of a research environment in HEIS; research and search character of training; motivation of educational self-educational activity; professionalization of values of self-education; monitoring of self-educational activity. The expediency of formation of future primary school teachers' readiness for self-education by immersion in conditions that are as close as possible to the teacher's creative and research activity is substantiated. The creation of a research environment is ensured by involving students in research work from the first days of study by selecting methods and forms of study according to individual needs and opportunities. Creating a research environment ensures the effectiveness of the author's pedagogical conditions and the effectiveness of the process of forming the readiness of future primary school teachers to self-education.

Keywords: self-education, research work, readiness for self-education, research environment, future elementary school teachers, pedagogical conditions.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-147.2020.19>

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051]:5

Рогоза В. В.

**ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ ЯК БАЗОВЕ ПОНЯТТЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН**

Нині людство фактично переживає цивілізаційну кризу через ескалацію глобальних геополітичних, соціально-економічних та екологічних проблем. При цьому зростання негативного змісту відношення "Людина – Природа", змушують порушувати питання гармонізації взаємодії людини з довкіллям. Практичному вирішенню означеного завдання стає на заваді відсутність критичної маси людей, що сповідують принцип екоцентризму та відданні екологічним цінностям. Відправною точкою нашого дослідження є позиція, що будучи носіями екологічних знань та екоетичних ідей, вчителі-природничники здатні забезпечити формування екоцентричного типу природорозуміння, втім за умови засвоєння ними самими екологічних цінностей. Отож у представленому матеріалі спеціальна увага приділяється проблематиці концептуалізації феномену екологічних цінностей, що фіналізується визначенням поняття "екологічні цінності учителів природничих наук". Цьому передує виокремлення типових підходів до феномену екоцінностей в сучасній екофілософській та педагогічній науці. Відповідні дослідницькі зусилля дозволили сформулювати перелік екологічних цінностей, що можуть виступати вагомими освітніми результатами професійної підготовки учителів природничих наук. Виокремлення й обґрунтування екологічних, професійно значущих цінностей відкриває шлях до формулювання потенційно можливих й практично перспективних педагогічних умов формування екологічних цінностей учителів відповідного профілю.

Ключові слова: аксіологія, цінності, екологічні цінності, професійна підготовка, вища освіта.

Опрацювання теоретичної та практичної проблеми ефективного формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки зумовило дослідницьку необхідність здійснити предметну концептуалізацію феномену екологічних цінностей як базового поняття для нашого дослідження (передусім, у частині окреслення педагогічних умов вирішення вказаної проблеми). Отож у подальшому викладі спеціальна увага приділятиметься проблематиці концептуалізації феномену екологічних цінностей, що має фіналізуватися визначенням поняття “екологічні цінності учителів природничих наук”.

Увага до ціннісної складової професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук продиктована усвідомленням того факту, що в сучасному суспільстві постіндустріального типу ключовими ресурсами цивілізаційного поступу стала людина, її ціннісні смисли, потенціал духовного самовдосконалення, почуття відповідальності. Водночас вирішення завдання практичної гармонізації відношення “Людина – Природа” прямо пов’язане з утвердження екоцентричного типу природорозуміння та відповідних йому екологічних цінностей. Очевидно успіх гармонізації цього фундаментального для буття людини відношення прямо залежить від масштабів поширення екоцінностей, від того чи дійсно вони на будуть універсального та загального характеру.

Перспективу подолання технократичного, егоцентричного підходу в освіті ми ув’язуємо із залученням потенціалу гуманістичних принципів та нових аксіологічних ідей ціннісного підходу. При цьому ми виходимо з обґрунтованої тези, що поглиблення екологічної кризи й пошук шляхів її розв’язання тісно переплітається з проблемою кризи цінностей сучасної людини, неспроможності її ціннісних орієнтацій з точки зору завдань практичної гармонізації відношення “Людина – Природа”. Практично усі екологічні концепції так чи інакше виходять на аксіологічну проблематику, тему екологічних цінностей, адже їх засвоєння є однією з важливих передумов гармонізації відношення “Людина – Природа” [13, с. 12]. Означена тема є провідною і для представників “глибинної екології”, прихильники якої ставлять під сумнів спроможність традиційної етики й моралі забезпечити опір деградації довкілля. Натомість висувається ідея теоретико-філософського, практично-орієнтовного підходу, що передбачає синтез різноманітних філософських учень для подолання антропоцентризму – головної перешкоди для практичної гармонізації відношення “Людина – Природа” [11].

З іншого боку, нині усе більшого поширення набуває нова екологічна парадигма (*New Environmental / Ecological Paradigm*), що постає як основа суспільної моделі, своєрідний концепт, який акумулює, інтегрує нову систему цінностей і приписує відповідні взірці поведінки для політичної еліти і широких верств населення задля збереження природи та права людини на чисте, безпечне довкілля [3, с. 21]. При цьому, екологічні цінності виступають свого роду ідеалами, що надає їм надзвичайно важливого статусу в контексті гармонізації відношення “Людина – Природа”. Залучення вказаних вище підходів є перспективним з точки зору підвищення ефективності професійної підготовки сучасних фахівців, зокрема учителів природничих наук як, на наше

переконавання, потенційних adeptів та провідників ідей гармонізації відношення “Людина – Природа”.

Зважаючи на вказане, завданнями нашого дослідження є: 1) виокремити типові підходи до феномену екологічних цінностей в сучасній екофілософській та педагогічній науці; 2) сформулювати перелік екологічних цінностей, що можуть виступити вагомими освітніми результатами професійної підготовки учителів природничих наук; 3) обґрунтувати змістовну характеристику таких екоцінностей. Зрештою принциповою метою нашого дослідження є артикулювати власну концепцію екологічних цінностей як теоретичної основи формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки. При цьому результатом концептуалізації феномену екологічних цінностей ми вбачаємо не лише понятійне оформлення феномену екологічних цінностей учителів природничих наук. Принциповим є обґрунтоване здійснення відбору саме тих цінностей, які в сукупності, у разі їх сприйняття й засвоєння, визначатимуть ціннісно-смыслову сферу майбутнього вчителя-природничника.

Методологічною основою нашої спроби концептуалізації феномену екологічних цінностей як базового поняття професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін є об’єктивістські аксіологічні концепції. Визнання у межах цих концепцій об’єктивного характеру цінностей має своїм наслідком їх систематизацію, ієрархізацію та наявність загальнозначимих цінностей. Як свого часу зауважив голландський дослідник Герт Хофстеде, цінності взаємопов’язані, мають певну інтенсивність і формують системи цінностей або ієрархії [18]. Аналіз ціннісних ієрархічних систем, розгляд артикульованих філософською та науковою спільнотою загальнозначимих цінностей вважаємо обов’язковими у межах нашого дослідження. При цьому аналізу ціннісних ієрархічних систем має передувати пересторога в тому сенсі, що на сьогодні аксіологічна науки напрацювала їх значну кількість – щонайменше кілька десятків. Цьому очевидно є два пояснення. По-перше, значна кількість й змістовна різноманітність класифікацій зумовлена плюралістичним характером самого поняття “цінності”: маючи “духовну” предметність, вони несуть у собі й “матеріальну” предметність, адже мають джерелом зміст відчуттів [1, с. 54]. Дуалістичний характер цінностей демонструє і запропонований їх поділ Максом Шелером у зв’язку з їх сутнісними носіями: особистісні цінності й предметні цінності; власні й чужі цінності, цінності актів і цінності функцій; цінності реакцій, цінності переконавання, цінності дії, цінності успіху, цінності інтенції і цінності стану, цінності підстав, цінності форм і цінності відносин, індивідуальні й колективні цінності, самостійні і похідні цінності [16]. Між тим, і це по-друге, такий дуалізм предметного змісту цінностей не може не призводити до їх різнопланового тлумачення, особливо, якщо взяти до уваги цілком логічну позицію, що сама людина “на певному етапі починає активно виробляти власні цінності та брати участь у формуванні групових цінностей або ціннісних орієнтацій” [9, с. 180]. Водночас, це є свого роду виправданням нашого права ініціювати й обґрунтувати власну систему (класифікацію) екологічних професійно-значущих цінностей майбутніх вчителів природничих дисциплін, що була подана вище.

Одразу наголосимо, що процесі вирішення завдання концептуалізації феномену екологічних цінностей як базового поняття професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін ми повинні пам'ятати, що для сучасної системи вищої освіти України є типовим переході на компетентнісну модель професійної підготовки, що закріплено у чинному Законі України "Про вищу освіту" [10]. Отож у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін необхідно організовувати освітній процес таким чином, щоб за його результатами досягнути формування у майбутніх педагогів певного набору компетенцій (зокрема, аксіологічного плану), які представляють собою готовність до реалізації певної професійної поведінки. У зв'язку з цим формування екологічних цінностей не може розглядатися у відриві від формування ціннісних та екологічних компетентностей. Тобто постає питання забезпечення їх формування в єдиному навчально-виховному процесі, причому наголос має робитися не просто на формуванні тих чи інших компетентностей, а готовності до їх практичної реалізації, що зрештою є прямим і найкращим підтвердженням засвоєння екологічних цінностей.

Важливою науковою позицією для обґрунтування перспективності ціннісної освіти є трактування системи цінностей не лише як наслідок апріорно властивих людині потреб, а й як результат процесу "впровадження" за допомогою соціальних впливів і впливів, позитивних, з точки зору суспільства, цінностей [12, с. 153]. Перекладаючи на ситуацію професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін принципово важливим є забезпечити так би мовити момент "зустрічі" й "занурення" у систему екологічних цінностей, що санкціоновані не лише суспільством, але й самою логікою екологічних законів (законів Природи). Маємо наголосити, що у сучасній літературі може відшукати різні системи екологічних цінностей, зокрема:

1) загальнолюдські екологічні цінності; соціоприродні екологічні цінності (еколого-етичні, еколого-гуманістичні та еколого-естетичні цінності; соціопродуктивна еколого орієнтована діяльність як цінність); особистісно-екологічні цінності, які мають індивідуальний характер і формується у суб'єктивному екологічному досвіді людини [6].

2) соціальні екологічні цінності (функціонують у різних соціальних системах і мають вияв у суспільній свідомості, залежить від еколого-історичного та суспільно-економічного досвіду того чи того суспільства та постає сукупністю ідей, образів, норм і традицій, які регламентують взаємини людини та природи); групові (професійні) екологічні цінності (регулюють і спрямовують специфічні види діяльності людини у межах певних соціальних систем, як-от: економіка, політика, науково-технічна та соціальна діяльність); особистісно-екологічні цінності (специфічні психологічні утворення, в яких відображено цілі, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні характеристики особистості людини, що складають систему її ціннісної орієнтації в контексті взаємин із природою) [9, с. 198-199].

3) інтегровані соціально-екологічні цінності: а) індивідуального порядку (можливість повної реалізації громадянських прав в частині стану навколишнього середовища; можливість участі в ухваленні рішень, що

відбиваються на стані довкілля; доступ до системи екологічного освіти й виховання; екологічний дизайн особистого й виробничого простору; доступність достовірної емпіричної інформації про практику і наслідки взаємодії суспільства з природою; участь у природокористуванні та природоохоронній практиці); б) суспільного порядку (екологічна безпека (особистості й групи); комунікативні можливості щодо формування й артикуляції громадської думки з приводу екологічної проблематики; позитивні нормативи екологічної моралі; гідна якість життя, що відповідає соціально-екологічним вимогам й нормам) [12, с. 154].

Вказана систематика екологічних цінностей виступає теоретичною основою концептуалізації феномену екологічних цінностей як базового поняття професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін. Водночас, взявши до уваги цю систематику, а також напрацювання етики життя Альберта Швейцера [14], вчення про ноосферу Володимира Вернадського [2], етики Землі Ольдо Леопольда [7], глибинної екології Арне Наесса [11], етики відповідальності Ганса Йонаса [5], концепції спільносвіту Клауса Міхаеля Маєр-Абіха [8] та інших, ми вважаємо за можливо виокремити такі екологічні цінності, що мають принципове значення саме у контексті професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін: 1) цінність життя в усіх його проявах; 2) природа як самоцінність; 3) цінність гармонії з природою; 4) біоцентризм як відповідальність за світ живих істот; 5) здорове довкілля як цінність; 6) цінність якісного життя (в екологічному дискурсі); 7) цінність екологічних знань; 8) екологічний імідж як цінність.

Виокремлення перерахованих екологічних цінностей має під собою теоретичне та методологічне підґрунтя. Первинно ми відштовхуємося від положення, що цінності постають як потужне джерело поведінкової мотивації й регулятор діяльності особистості й суспільства. Другою принциповою позицією для нас є те, що цінності є сутнісною характеристикою особистості, а їх осмислення невід’ємна умова руху до щастя й благополуччя, оптимальної локації у суспільному просторі. І третій принциповий для нашого дослідження момент: цінності мають соціальну природу і знаходять самостійне значення для суб’єкта у процесі інтерналізації. Цінності, не втрачаючи свою соціальну спрямованість, у процесі інтерналізації утворюють ціннісні орієнтації особистості, що є детермінантами життєвих стратегій і, буквально, моделей (зокрема, професійних) поведінки людини. Отож аналізуючи різноманітні ціннісні ієрархічні системи, зважаючи на те, що їх створено на основі подекуди дуже відмінних підходів та принципів, ми їх передусім орієнтуватимемось на те, наскільки ціннісні компоненти цих систем (1) можуть виконувати регуляторну функцію, (2) можуть характеризувати особистість у контексті ідеї гармонізації відношення “Людина – Природа”, (3) можуть виступати екоцентричними детермінантами життєвих стратегій особистості за умови їх сприйняття й трансформації у ціннісні орієнтації. Застосувавши вказані критерії ми отримуємо практичну можливість виокремити ті цінності, що матимуть принциповий характер в контексті формування професійних компетентностей майбутніх учителів природничих наук.

Необхідно також пам’ятати, що цінності за своїми змістовними й

функціональними характеристиками можуть бути різними, що вже обґрунтовує доречність їх певної типології й класифікації. В цьому ключі варто згадати розмежування цінностей на два типи, що його запропонував американський психологом Мілтона Рокича: 1) термінальні (переконання в тому, що певні прикінцеві цілі індивідуального існування з особистої та суспільної точок зору гідні того, аби до них прагнути); 2) інструментальні (переконання в тому, що певний спосіб дії є з особистої та суспільної точок зору найбільш прийнятним у будь-яких ситуаціях) [23]. Відштовхуючись від цієї позиції можна говорячи про екологічні цінності обумовити перспективу виокремлення:

1) цінностей термінально-позиційного характеру – це цінності знання й уявлення певного типу (наприклад, уявлення про природу як самоцінність, визнання цінності гармонії з природою) сприйняття яких позитивно характеризувати особистість у контексті ідеї гармонізації відношення “Людина – Природа”;

2) цінностей інструментально-поведінкового характеру (зокрема, цінність діяльності щодо забезпечення здорового довкілля, цінність діяльності щодо досягнення якісного життя в екологічному сенсі), що можуть виступати екоцентричними детермінантами життєвої (в тому числі, професійної) поведінки.

Зауважимо, що на наше переконання з ідеями Мілтона Рокича перегукується позиція американського психолога Шалома Шварца, який типологію цінностей здійснив виходячи з критерію їх значимості для особистості в ролі принципів життя або способів життєвої поведінки, що дають відчуття задоволення й щастя. Показово, що на переконання дослідника описані ним цінності мають універсальний характер для різних типів культур, адже фіксують універсальність ціннісних мотивацій поведінки особистості. Отож базові цінності Шварц поділяє на чотири мотиваційні блоки: 1) цінності Збереження (безпека, конформність, традиція), 2) цінності Відкритості до змін (самостійність, стимуляція, гедонізм), 3) цінності Самовизначення (універсалізм, доброзичливість), 4) цінності Самозвеличення (влада, досягнення, гедонізм) [24]. Для нашого завдання концептуалізації феномену екологічних цінностей як базового поняття професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін принциповими є два блоки Шварца: цінності збереження й цінності відкритості до змін. Безперечно, із цінностями збереження суголосні цінність гармонії з природою, біоцентризм як відповідальність за світ живих істот. Натомість цінності відкритості до змін перегукуються з цінністю екологічних знань, а також цінністю екологічного іміджу.

Здійснюючи аналіз класифікацій та типологій цінностей звичайно необхідно згадати класичну нині ціннісну типологію американського дослідника Рональда Інглхarta, в основі якої ієрархія потреб Абрагама Маслоу. Отож Інглхарт поділив цінності на два основні типи: матеріалістичні цінності (перевага матеріальної та фізичної безпеки), що відповідали нижчим рівням ієрархії Маслоу, та постматеріалістичні – вищі рівні (свобода, участь, самовираження, краса) [20]. Цікаво, що запропоновані нами екологічні цінності майбутніх вчителів природничих дисциплін корелюють і з матеріалістичним

виміром (цінність життя в усіх його проявах; здорове довкілля як цінність; цінність якісного життя (в екологічному дискурсі)), і з постматеріалістичним (біоцентризм як відповідальність за світ живих істот; цінність екологічних знань; екологічний імідж як цінність), що підтверджує їх комплексний та системний характер.

Між тим необхідно зауважити, що Рональд Інглхарт вже кілька десятиліть аналізує тренди економічного й технологічного розвитку суспільства, а також процеси модернізації й демократизації [19]. Категоріями такого аналізу виступають два ключових біполярних вимірів культури – виживання проти самовираження (survival / self-expression) і традиційність проти секулярно-раціонального авторитету (traditional / secular-rational authority). На підставі власної методології Рональд Інглхарт та Вейн Бейкер узагальнивши результати трьох комплексних досліджень World Values Survey (WVS: 1981–1982; 1990–1991 і 1995–1998 роках) констатували, що в глобальному аспекті культурні зміни відбуваються в напрямку збільшення важливості цінності раціональності, толерантності, довіри і участі громадян в процесі прийняття рішень у політичному та економічному житті [21]. Зі свого боку додамо, що для означених періодів характерним є тренд актуалізації екологічної проблематики, що зумовив зростання популярності ідей екологічної етики (турбота про довкілля, раціональне природокористування, участь громадськості у прийнятті рішень щодо екологічності певних виробничих проектів). Зважаючи на вказаний тренд значимість екологічних цінностей для суспільства має тенденцію до зростання. До слова, аналіз даних дослідження World Values Survey 2005–2007 років підтвердив, що загальносвітовий процес модернізації та технологічного поступу сприяє зростанню рівня освіти у суспільстві і, відповідно, поширенню цінностей самовираження [22], до яких на нашу думку обґрунтовано віднести такі виокремлені нами цінності як біоцентризм, цінність екологічних знань, екологічний імідж як цінність.

Нарешті у науковому доробку Рональда Інглхарта є ще одна концептуальна для нашого дослідження позиція. Зокрема традиційно у класичній концепції модернізації панує теорія раціонального вибору, згідно з якою економічні та соціальні стратегії людської поведінки пояснюються насамперед раціональним вибором. Натомість Інглхарт артикулює принципово важливу думку, що наявність емоцій в кінцевому підсумку більш раціонально, ніж чиста раціональність. Логіка його міркувань полягає в тому, що саме почуття дають людям можливість давати і виконувати довгострокові зобов'язання. Чиста раціональність завжди підказує перспективу фіналу у разі досягнення результату й вигоди. Натомість емоції дозволяють людям реалізовувати певні ідеї та проекти виходячи за межі чистої раціональності [4]. У контексті нашого дослідження висунута Інглхартом ідея емоційної раціональності виступає потужним обґрунтуванням феномену екологічних цінностей, адже вони за своєю природою є наслідком осмислення відношення “Людина – Природа”, що має винятково емоційний характер. Зрештою, емоційне підґрунтя є і у сформульованих нами екологічних цінностях, що мають принципове значення саме у контексті професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін (зокрема, цінність життя в усіх його проявах;

природа як самоцінність; цінність гармонії з природою тощо).

У нашому дослідженні ми не можемо пройти повз теорії градацій цінностей Макса Шелера, як мінімум тому, що він очевидно є одним з найяскравіших представників об'єктивістські аксіологічні концепції, а ми визначили їх методологічною основою нашої спроби концептуалізації феномену екологічних цінностей майбутніх вчителів природничих дисциплін. Втім набагато сильнішим мотивом звернення до цієї теорії є її ґрунтовність та презентабельність в плані розуміння феномену цінностей. Отож мислитель, формулює чотири ієрархії цінностей:

1. Ціннісний ряд “приємного” і “неприємного”. Це так звані чуттєві цінності (або гедоністичні). Особливою групою цього ряду є технічні та символічні цінності, цінності цивілізації, цінності розкоші.

2. Цінностей вітального почуття (вітальні цінності). Вони є самостійними і не можуть бути зведені до цінностей приємного або неприємного або до духовних цінностей. Цінності, що входять в сферу “благополуччя” і “добробуту”, є похідними від них. Їх представляють такі емоційні стани як почуття здоров'я, почуття хвороби, почуття старіння, почуття виснаження, почуття життєвої сили тощо.

3. Модальність духовних цінностей (культурні цінності). Охоплює: а) цінності “прекрасного” і “потворного” і всю сферу естетичних цінностей; б) цінності “справедливого” і “несправедливого”, тобто етичні цінності; в) цінності чистого пізнання істини, які прагне реалізувати філософія. Всі ці цінності пізнаються за допомогою духовних почуттів, що відрізняє їх від цінностей вітального почуття. похідними від модальності духовних цінностей є предмети мистецтва, наукові звершення й здобутки, інститути права, тобто цінності культури, що відносяться до сфери благ.

4. Ціннісна модальність “святого” і “несвятого”, яка чітко відокремлена від всіх попередніх модальностей (релігійні цінності). Цінності святого досягаються в акті любові, яка передреє всім іншим уявленням, образам і поняттям про предмети святості і є підставою для їх досягнення. Акт любові спрямований на особистість, чю цінність Шелер виділяє в самостійну сферу всередині сфери цінностей святого. Ціннісні речі і форми шанування – це похідні від священних цінностей особистості. Такі типи особистостей як святий, геній, герой, художник насолоди, а також такі типи товариств як церква, культурне та правове співтовариство, держава і прості спільноти відповідають цим цінностям [16].

Обґрунтована Шелером градація цінностей є продуктивною з точки зору концептуалізації феномену екологічних цінностей майбутніх вчителів-природничиків. Передусім маємо на увазі вітальні цінності й культурні цінності. Оскільки вітальні цінності представлені такими емоційними станами як почуття здоров'я, почуття життєвої сили, то очевидно з ними корелюють такі цінності як цінність здорового довкілля й цінність якісного життя. Крім того ці екологічні цінності напевно входять у сферу “благополуччя” й “добробуту”, з якою своєю чергою пов'язана цінність якісного життя. Щодо культурних цінностей, які мають естетичний, етичний й гносеологічний аспекти, то вказаним аспектам відповідають такі цінності як біоцентризм, екологічний імідж та екологічні знання.

Окремо необхідно звернути увагу шелерівську ціннісну модальність “святого” і “несвятого”. Традиційно прийнято вважати, що йдеться про релігійні цінності. Ми ж хотіли б акцентувати увагу на те, що для Макса Шелера цінності святого осягаються в акті любові, що є підставою для осягнення уявлень, образів й понять. Акт любові може бути спрямований на особистість або соціум, втім акт любові може бути спрямований на природу – як у А. Швейцера ідея благоговіння перед життям й визнання самоцінності Природи. Модальність “святого” очевидно притаманна запропонованому А. Матвійчуком екоцентричному типу природорозуміння, яке відзначається визнанням внутрішньої (неутилітарної) цінності природи. Особливе ставлення до життя й природи має похідні цінності такі як-от цінність життя в усіх його проявах, цінність гармонії з природою і природу як самоцінність – усе це особливий тип екологічних цінностей. Тут доречно згадати думку російського дослідника Михайла Яницького, що її було висловлено з приводу духовної близькості людини й природи, яка “передбачає розгляд людини як частини природи, а також повагу, поклоніння, любов, дбайливе ставлення до природи” [17, с. 206].

Результати дослідження. На підставі проведеного аналізу вважаємо за можливе артикулювати власну концепцію екологічних цінностей. Їх ми потрактуємо, як джерело поведінкової мотивації й регулятор діяльності особистості й суспільства у контексті відношення “Людина – Природа”. Екологічні цінності можливо розділити на (1) цінності термінально-позиційного характеру та (2) цінності інструментально-поведінкового характеру. Специфіка екологічних цінностей полягає в тому, що вони мають екзистенціальну глибину, матеріалістичний та постматеріалістичний вимір й відповідають глобальному тренду поширеною цінностей самовираження. Потужним обґрунтуванням феномену екологічних цінностей виступає ідея емоційної раціональності Інглхарт, адже вони за своєю природою є наслідком осмислення відношення “Людина – Природа”, що має винятково емоційний характер. Зрештою, емоційне підґрунтя є у сформульованих нами екологічних цінностях, що мають принципове значення саме у контексті професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін: 1) цінність життя в усіх його проявах; 2) природа як самоцінність; 3) цінність гармонії з природою; 4) біоцентризм як відповідальність за світ живих істот; 5) здорове довкілля як цінність; 6) цінність якісного життя (в екологічному дискурсі); 7) цінність екологічних знань; 8) екологічний імідж як цінність. Наведений перелік екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук доводить їх різноплановий та різноспрямований характер.

Окремо вважаємо за потрібне надати змістовну характеристику сформульованих нами екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук.

1. Цінність життя в усіх його проявах. Вказана цінність ґрунтується на визнанні факту священної недоторканості життя, первинності його цінності по відношенню до інших цінностей, оскільки власне життя це саме буття. “Я є життя, що хоче жити, я є життя серед життя, що хоче жити” [15, с. 306].

2. Природа як самоцінність. Тут визначальним є визнання природи простором розгортання життя у всьому його розмаїтті. Для людини природа є

екзистенціальною основою й передумовою індивідуального самозвершення й самовдосконалення, а також суспільного поступу й прогресу. Зрештою, природа втілює в собі добро, істину і красу, що також є підставою визнання її цінності.

3. Цінність гармонії з природою. Беззаперечним є зв'язок людини і природи, соціуму і природи. При цьому відсутність гармонії у відношенні "Людина – Природа", як було показано нами у попередньому викладі призводить до деструктивних наслідків для обох сторін цього відношення. Душа і тіло людини вкорінені в природу і вже цим вона цінна.

4. Біоцентризм як відповідальність за світ живих істот. Принциповим для біоцентризму є визнання первинності інтересів екосфери на інтересами людини. Біоцентризм генетично пов'язаний з фундаментальною ідеєю не заподіяння зла всьому живому. З іншого боку, біоцентризм орієнтує на зважені екологічні рішення обернені у майбутнє.

5. Здорове довкілля як цінність. Здорове довкілля головна передумова здоров'я людини і, за великим рахунком, її життя. Визнання цінності здорового довкілля відповідає стратегії й змісту розвитку людини і людства загалом. Вказана цінність актуалізується у зв'язку з тим фактом, що благополуччя суспільства пов'язане з певною якістю довкілля. Зміна цих якостей для людини й людства може обернутися катастрофою.

6. Цінність якісного життя (в екологічному дискурсі). Ця цінність пов'язана з попередньою. Якісне життя (екологічно вивірене) є бажаним й певною мірою престижним. Нині за екологічне якісне життя (умови проживання, продукти харчування, одяг) люди готові платити значні суми, що доводить актуальність вказаної цінності у системі цінностей сучасної людини.

7. Цінність екологічних знань. Вона походить з визнання самоцінності природи й цінність гармонії з природою. Реалізація вказаних цінностей очевидно потребує спеціальної підготовки, певних компетентностей, забезпечення яких можливе за умови опанування екологічними знаннями. До того ж осмислення змісту екологічних знань обов'язково спроектує наші міркування в етичний вимір розуміння відношення "Людина – Природа".

8. Екологічний імідж як цінність. Здатність справляти позитивне враження на оточуючих завжди цінувалося. В сучасному світі екологічний імідж очевидно викликає позитивне враження, адже пов'язаний з екологічною безпекою, екологічною раціональністю, мінімізацією екологічних ризиків та сприянню гармонізації відношення "Людина – Природа". Екологічний імідж нині модний імідж, а все, що з ним пов'язано має позитивний характер й сприйняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати реалізації завдання концептуалізації феномену екологічних цінностей як базового поняття професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін можемо відзначити таке:

1. На підставі проведеного аналізу екологічні цінності ми потрактуємо, як джерело поведінкової мотивації й регулятор діяльності особистості й суспільства у контексті відношення "Людина – Природа". Екологічні цінності обґрунтовано розділити на (1) цінності термінально-позиційного характеру та (2) цінності інструментально-поведінкового характеру. Специфіка екологічних

цінностей полягає в тому, що вони мають екзистенціальну глибину, матеріалістичний та постматеріалістичний вимір й відповідають глобальному тренду поширеною цінностей самовираження.

2. Екологічні цінності майбутніх учителів природничих наук постають як єдиний ціннісний блок у системі ціннісних орієнтацій особистості, що складається при цьому з різних за своїм смисловим змістом цінностей екологічного плану індивідуального й соціального характеру, відмінного також за своїми механізмами функціонування і формування.

3. Формування екологічних цінностей під час професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін очевидно передбачає звернення до напрацювань (теоретичних й практичних) ціннісної освіти. Втім реалізація цих напрацювань потребує теоретичного обґрунтування педагогічної модель формування екологічних цінностей у майбутніх вчителів природничих дисциплін. З іншого боку, факти ефективною ціннісної освіти напевно може бути підтверджений рівнем сформованості екологічних цінностей, що мотивують екологічну поведінку у всіх видах людської діяльності, зокрема професійної.

4. Чітке розуміння та виокремлення екологічних професійно значущих цінностей у майбутніх вчителів природничих дисциплін зорієнтує нас щодо потенційно можливих й практично перспективних педагогічних умов формування екологічних цінностей учителів відповідного профілю. Коректне визначення відповідних педагогічних умов відкриває шлях до забезпечення екоцентричного характер освітнього процесу з формуванням системи екологічних цінностей, екоцентричного типу природорозуміння, високого рівня екологічної культури (з притаманними їй відповідальністю, почуттям справедливості, розумінням важливості екологічно зваженої поведінки).

Використана література:

1. Бугайова Н. М. Екологічний підхід як передумова емоційно-ціннісного ставлення до особистості, *Актуальні проблеми психології*. 2009. Вип. 20. С. 51-55.
2. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 1989. 258 с.
3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму. Київ : Парапан, 2005. 196 с.
4. Инглхарт Р. Культурная эволюция: как меняются человеческие мотивации и как это меняет мир / пер. с англ. С. Л. Лопатиной, под ред. М. А. Завадской, В. В. Костенко, А. А. Широкаковой, научн. ред. Э. Д. Понарин. Москва : Мысль, 2018. 347 с.
5. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної. Київ : Лібра, 2001. 400 с.
6. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти в умовах цивілізаційних змін: теорія та практика. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. Вип. 3. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/ (дата звернення: 15.10.2019).
7. Леопольд О. Календарь песчаного графства. Москва : Мир, 1983. 243 с.
8. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільноsvіту / пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ : Лібра, 2004. 196 с.
9. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив : монографія. Рівне : О. Зень, 2014. 400 с.
10. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 17.03.2019).
11. Сид Д., Мэйси Д., Флеминг П., Наесс А. Думая как гора: на пути к совету всех существ / пер. с англ. Москва : "Советско-американская гуманитарная инициатива Golubka", 1994. 127 с.

12. Сосунова И. А., Мамонова О. Н. Социально-экологические ценности как основа нового качества жизни. *Качество и жизнь*. 2018. № 4 (20). С. 151-158.
13. Черепанин Р. Екофілософія – актуальна світоглядна та етична концепція. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2011. Вип. 14. С. 10-14.
14. Швейцер А. Жизнь и мысли. Москва : Республика, 1996. 528 с.
15. Швейцер А. Культура и этика. Москва : Прогресс, 1973. 344 с.
16. Шелер М. Избранные произведения. Москва : Гнозис, 1994. 490 с.
17. Яницкий М. С. Ценностное измерение массового сознания. Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2012. 237 с.
18. Hofstede, G. Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills, CA: Sage. 1980. 475 p.
19. Inglehart R. Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. 464 p.
20. Inglehart, R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton University Press, 1977. 482 p.
21. Inglehart, R., Baker, W. E. Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*. 2000. № 65. P. 19-51.
22. Inglehart, R., Welzel, C. Changing mass priorities: The link between modernization and democracy. *Reflections*. 2010. № 8 (2). P. 551-567.
23. Rockeach M. The nature of Human Values. N.Y. : Free press, 1973. 438 p.
24. Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*. New York : Academic Press, 1992. Vol. 25. P. 1-65.

References :

- [1] Buhaiova N. M. Ekolohichniy pidkhid yak peredumova emotsiino-tsinnisnoho stavlennia do osobystosti, *Aktualni problemy psikhologii*. 2009. Vyp. 20. S. 51-55.
- [2] Vernadskij V. I. Biosfera i noosfera. Moskva : Nauka, 1989. 258 s.
- [3] Hardashuk T. V. Kontseptualni parametry ekolohizmu. Kyiv : Parapan, 2005. 196 s.
- [4] Inghart R. Kulturnaya evolyuciya: kak menyayutsya chelovecheskie motivacii i kak eto menyaet mir / per. s angl. S. L. Lopatinoj, pod red. M. A. Zavadskoj, V. V. Kostenko, A. A. Shirokanovoj, nauchn. red. E. D. Ponarin. Moskva : Mysl, 2018. 347 s.
- [5] Ionas Hans. Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi. Kyiv : Libra, 2001. 400 s.
- [6] Kramarenko A. M. Formuvannia ekolohichnykh tsinnosti maibutnykh fakhivtsiv pochatkovoї osvity v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin: teoriia ta praktyka. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. 2015. Vyp. 3. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/ (data zvernennia: 15.10.2019).
- [7] Leopold O. Kalendar peschanogo grafstva. Moskva : Mir, 1983. 243 s.
- [8] Maier-Abikh K. M. Povstannia na zakhyst pryrody. Vid dovkillia do spilnosvitu / per. z nim. A. Yermolenka. Kyiv : Libra, 2004. 196 s.
- [9] Matviichuk A. V. Ekolohichna deontolohiia: filosofsko-metodolohichne osmyslennia naukovykh perspektyv : monohrafiia. Rivne : O. Zen, 2014. 400 s.
- [10] Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia: 17.03.2019).
- [11] Sid D., Mejsi D., Fleming P., Naess A. Dumaya kak gora: na puti k sovetu vseh sushestv / per. s angl. Moskva : "Sovetsko-amerikanskaya gumanitarnaya iniciativa Golubka", 1994. 127 s.
- [12] Sosunova I. A., Mamonova O. N. Socialno-ekologicheskie cennosti kak osnova novogo kachestva zhizni. *Kachestvo i zhizn*. 2018. № 4 (20). S. 151-158.
- [13] Cherepanyn R. Ekofilosofiia – aktualna svitohliadna ta etychna kontsepsiia. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski i psikhologichni nauky*. 2011. Vyp. 14. S. 10-14.
- [14] Shvejcer A. Zhizn i mysl. Moskva : Respublika, 1996. 528 s.
- [15] Shvejcer A. Kultura i etika. Moskva : Progress, 1973. 344 s.
- [16] Sheler M. Izbrannye proizvedeniya. Moskva : Gnozis, 1994. 490 s.
- [17] Yanickij M. S. Cennostnoe izmerenie massovogo soznaniya. Novosibirsk : Izd-vo SO RAN, 2012. 237 s.
- [18] Hofstede, G. Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills, CA: Sage. 1980. 475 p.

- [19] Inglehart R. Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. 464 p.
- [20] Inglehart, R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton University Press, 1977. 482 p.
- [21] Inglehart, R., Baker, W. E. Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. American Sociological Review. 2000. № 65. P. 19-51.
- [22] Inglehart, R., Welzel, C. Changing mass priorities: The link between modernization and democracy. Reflections. 2010. № 8 (2). P. 551-567.
- [23] Rockeach M. The nature of Human Values. N.Y. : Free press, 1973. 438 p.
- [24] Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. Advances in experimental social psychology. New York : Academic Press, 1992. Vol. 25. P. 1-65.

РОГОЗА В. В. Экологические ценности как базовое понятие профессиональной подготовки будущих учителей естественных дисциплин.

В настоящее время человечество фактически переживает цивилизационный кризис через эскалацию глобальных геополитических, социально-экономических и экологических проблем. При этом рост негативного содержания отношения “Человек – Природа”, вынуждают затрагивать вопрос гармонизации взаимодействия человека с окружающей средой. Практическому решению отмеченного задания препятствует отсутствие критической массы людей, которые исповедуют принцип экоцентризма и преданы экологическим ценностям. Отправной точкой нашего исследования является позиция, что будучи носителями экологических знаний и экоэтических идей, учителя природники способны обеспечить формирование экоцентричного типа природопонимания, впрочем при условии усвоения ими самими экологических ценностей. Вот в представленном материале специальное внимание уделяется проблематике концептуализации феномена экологических ценностей, что финализируется определением понятия “экологические ценности учителей естественных наук”. Этому предшествует выделение типичных подходов к феномену экоценностей в современной эко философской и педагогической науке. Соответствующие исследовательские усилия позволили сформулировать перечень экологических ценностей, что могут выступать в качестве весомых образовательных результатов профессиональной подготовки учителей естественных наук. Выделение и обоснование экологических, профессионально значимых ценностей открывает путь к формулировке потенциально возможных и практически перспективных педагогических условий формирования экологических ценностей учителей соответствующего профиля.

Ключевые слова: аксиология, ценности, экологические ценности, профессиональная подготовка, высшее образование.

ROHOZA V. V. Ecological values as base concept of professional preparation of future teachers of natural disciplines.

Presently humanity actually experiences a civilization crisis through escalation of global geopolitical, socio-economic and ecological problems. Thus height of negative maintenance of relation “Man is Nature”, force to affect the question of harmonization of co-operation of man with an environment. Absence of critical mass of people which hear the confession principle of ecocentrism and devoted to the ecological values hinders the practical decision of the noted task. The starting point of our research is position, that being to carry of ecological knowledge and ecoethic ideas, the teachers of natural disciplines are able to provide forming of ecocenter type of природопонимания, however on condition of mastering by them ecological values. Here in the presented material the special attention is spared to problem of conception of the phenomenon of ecological values, that by finale determination of concept “Ecological values of teachers of natural sciences”. The selection of the typical going is preceded it near the phenomenon of ecovalues in modern Ecophilosophical and pedagogical science. Corresponding research efforts allowed to formulate the list of ecological values, that can come forward as ponderable educational results of professional preparation of teachers of natural sciences. A selection and ground of ecological, professionally meaningful values open a way to

formulation potentially of possible and practically perspective pedagogical terms of forming of ecological values of teachers of corresponding profile.

Keywords: *axiology, values, ecological values, professional preparation, higher education.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-147.2020.20>

УДК 130.123.3:159.954.4:165.745-027.21

Себало Л. І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕФІНІЦІЙ: ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ЖИТТЄТВОРЧИЙ

Стаття присвячена сучасному напрямку в освіті – актуальному питанню формування творчого та життєтворчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти. Здійснено короткий огляд нормативно-правових документів, які спрямовані на активне формування творчого та життєтворчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи. Розкрито поняття трьох видів творчості: наукової, технічної, художньої, що безпосередньо мають вплив на формування творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: *творчий потенціал, життєтворчий потенціал, вчитель початкової школи, творча особистість, види творчості.*

Формування творчого та життєтворчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів особливо під час впровадження реформи в контексті Концепції НУШ є дуже важливою потребою та запитом сучасності. Бо саме життєтворчий учитель зможе реалізувати на практиці всі принципи Нової української школи. Це фахівець, який має свободу творчості й розвивається професійно. Про це зазначено в Державному стандарті початкової освіти (2018 р.), Професійному стандарті вчителя початкових класів НУШ (2018 р.).

Метою статті є визначення сутності та змісту понять “потенціал”, а також порівняльний аналіз дефініцій “творчий потенціал” і “життєтворчий потенціал” вчителя.

Так, відомо, що термін “потенціал” походить від латинського “potential”, що означає “сила”. Уперше цей термін був використаний у природничо-наукових розробках з фізики. Вже накопичено безліч праць, безпосередньо чи побічно присвячених проблемі потенціалу, що свідчить про його багатогранність і складну структуруваність.

У сучасних умовах термін “потенціал”, як свідчить вивчення словникових термінів, використовується як ступінь потужності, або як сукупність засобів, необхідних для чогось; як позначення можливостей і джерел, які є в наявності, і які можуть бути використаними для досягнення певної мети, вирішення якогось завдання. Разом з тим, термін “потенціал” досить широко використовується в різних галузях сучасного знання. У зв'язку з цим він не має свого єдиного й